

Kulturgintza norabidearen atakan

**Durangoko Azokako ‘Gogoetaren plazan’
igarritako kultur estrategia bateratu baten
premiaz eta ikusgarritasunaren erronkaz**

**Iñigo Astiz
Miren Rubio**

Kazetariak

«Estatu itun bat-edo»

Euskal kulturgintzarentzako estatu itun bat. Olatz Osa Elkar argitaletxeko zuzendariak jarri zizkion izen-abizenak abenduan Durangoko Azokan egindako ‘Gogoetaren plaza’ jardunaldietan saio guztiak gurutzatu zituen ideiari. «Estatu ituna-edo», izan ziren bere hitz zehatzak.

Berez, euskal kulturarentzat zentralak diren lau gai lantzeko antolatu zituzten hitzaldi eta mahai-inguruak Gerediaga elkarteak eta Jakinek; berez, ikusgarritasuna, kultur politikak, transmisioa eta prestigioa ziren landu beharreko gaiak, baina jostunaren orratza nola, hala ibili zen euskal kulturarentzako hitzarmen bat negoziatu eta adostu beharraren ideia solasaldi guztietan, agertu eta desagertu, harik eta jardunaldietako *leitmotiv* nagusi bilakatu zen arte. Saioak gidatzen zituzten kazetariak jarri zuten gaia maiz mahai gainean, baina beste la ere bultzada handirik ez zuten behar izan hartaz aritzeko hizlari gisa gonbidatutako 22 sortzaile, kulturgile zein erakundeetako ordezkariak.¹ Esan daiteke atmosferan zegoela.

Azoka igandeko lehen saioko lehen galderaren lehen erantzunean aipatu zuen Osak, esaterako, itunarena.

Gaurko jardunaldirako gogoetan ari nintzela, estatu logikan funtzionatu beharreko irudi hori etorri zitzaidan. Estatu ituna edo. Eragile politikoen eta gizarte zibilaren herri ekimenaren arteko ituna premiazkoa da. Epe luzera begiratu ahal izateko, eta legealdien dinamikatik ateratzeko. Kuriosoa egin zait Mikel Irizarren artikulua irakurtzea gaur *Berria*-n. ‘Estatu politika’ zen izenburua. Gero pentsatu dut, gogoeta bera han eta hemen ari bada sortzen, urratsak emateko aukera dagoela.

Osak bakarrik aipatu zituen izen-abizen horiek ‘Gogoe-taren plaza’ jardunaldietan, baina orokorra zen sentsazioa: orain arteko estrategiek eman dute eman zezaketena eta estrategiak hitzartzeko moduak ere agortuta daude. Eta sentsazio hori izango litzateke lau egun iraun zuten saio horien titular nagusia. Ñabardurak ñabardura eta formulazioak formulazio, baina horixe. Osaren esaldiak ematen du hor ere jardunaldietako parte hartzaile askok arazo horren aurrean partekatutako animo egoera. «Gogoeta bera han eta hemen ari bada sortzen, urratsak emateko aukera dagoela». Eta hori, beraz, titularrari gehitu beharreko aldartea: «aukera dagoela».

Eta ez soilik aukerak. Baliabideak ere badaudela aipatu zuen Kukai dantza taldeko Jon Maya dantzari eta koreografoak; bultzada behar. Azken urteetan eraikitako antzoki sarea laudatu zuen, esaterako, eta aipatu zuen artistak badaudela; baliabide horiek sendotzea eta norabide batean jartzea falta.

Ikerketak enkargatzen dira aztertzeke sorkuntzak zer norabide-tan joan behar duen; ikerketa egiten duenak presupuestatzen du hainbat, eta etorriko dira galderak eta egingo digute test bat, baina horretan gelditzen da kontua. Horrelako asko gertatzen dira. Sentsazioa da gauzak egiten direla egin behar direlako, baina egiten den horrekin bide komun, sendo bat nekez ikusten diot. Baditugu sortzaileak eta azpiegiturak. Baditugu gauza oso positiboak, beraz; baina nik faltan gehien sumatzen dudana da badaukagun hori sendotzea eta norabide batean jartzea.

«Estabilizazio une batean» deskribatu zuen Ruper Ordorika musikariak egungo garaia. Eta bere hitzetan normalizazio prozesuaren parte da estabilizazio hori. «Mundua, eta batez ere euskaldunen mundua, iruditzen zait asko normalizatu dela; normalizatu kakotx artean. Horrek esan nahi du erakundeen munduan sartu dela». Baina Ordorikaren hitzen ostean igar daiteke gehiegizko burokratizazio baten eta motelaldi baten itzala ere.

Iruditzen zait egitura handi bat egin dela, eta maiz pentsatzen dut egitura hori ez ote den handiegia. Esan nahi du jende gehiago bizi dela euskararen kontutik ezen ez euskaraz sortzen. Badago desoreka bat. Iruditzen zait orain ez ote gabiltzan halako estabilizazio une batean.

Estabilizazio une batean, beraz, onerako, hori normalizazio bidean lagungarri izan daitekeen neurrian; baina estabilizazio une batean ere txarrerako, hori normalizazio bidean jarraitzeko galga izan daitekeen neurrian.

Eta hain zuzen ere antolamenduan ikusten du aurrera egiteko bidea Anjel Lertxundi idazleak. Euskalgintza aipatu zuen adibidetzat idazleak Durangon. Bere ustez egon bada-goelako herri ekimenetik sortutako euskararen alde egiteko tresneria bat, baina hura sendotzea baita orain erronka. Eta horregatik antolamenduarena.

'Gogoetaren plaza'
jardunaldietan orokorra
zen sentsazioa: orain
arteko estrategiek eman
dute eman zezaketena
eta estrategiak
hitzartzeko moduak ere
agortuta daude

Izan ditugun ekimen asko normalean herrietatik sortutakoak izan dira, eta horien bidez daukagu halako sustrato kultural eta sozial bat orain, handik sortutakoa. Ekimen horietan gure anbizio nagusiak kontenplatuta zeuden: eskola, hedabideak, eskolak helduentzat... Baina, horri guztiari jasangarritasuna eman behar zaio. Planteatzen badugu zerbait lortu dezakegula ordukoa bezain potentea, ezin dut imajinatu ere egin, ez bada antolamen-

duan. Hezurdura badago. Badirudi Nafarroan zuzenduko dutela orain hori, eta EAEn badago. Hezurdura hori sortu zenean ametsa zuen, amets kulturala, eta hezurdura hori sustraitzea eta etekina ateratzea da orain kontua.

Baina, nola lortu helburu hori? Hain zuzen ere, Lertxundiren diskurtsoan bertan azaltzen dira transformazio hori zailtzen duten faktore nagusietariko bi. Bata: lurraldez lurraldekako erakundeak koordinatzeko zailtasun historikoa. Bestea: erakundeen eta herri ekimenen arteko harreman gorabeheratsua.

Adibiderik ez da falta. Izan ere, urte luzez salbuespen egoeran izan dira Eusko Jaurlaritzaren eta Nafarroako Gobernuaren arteko harremanak, eta Durangoko Azokan gertatutakoa izan daiteke horren froga, 15 urtez bertara joateari uko egin ostean, iaz itzuli baitzen Nafarroako Gobernu Azokara. 2000. urtean erabaki zuen UPNk gidatutako exekutiboak azokara ordezkariarik eta argitalpenik ez eramatea, eta Gerediaga elkarteak hartu behar izan du Iruñeko gobernuak kaleratutako lanak 'Nafarroako argitalpenak' izeneko erakusleihoan jartzeko ardura. Azken hauteskondeek gobernuaren kolorea aldatu, ordea, eta berriz ere euskal kulturaren hitzordu nagusian presente izatea erabaki du Geroa Bai, EH Bildu, Ahal Dugu eta Ezkerra alderdiek babestutako gobernuak, eta 4.000 euroko babesaren agertu dio. Sinbolikoa da aldaketa, baina baita sintomatikoa ere, erakusten duela Euskal Herriko erakunde nagusietariko batek bizkarra eman diola denbora luzez euskal kulturari, eta Nafarroako legebiltzarrean euskarazko hezkuntzaren inguruko eztabaiek erakusten dutenez, ez delako erraza izango horri buelta ematea. Halere, 'Gogoetaren plazako' saioetan argi geratu zen ez dela erakundeen arteko harreman hori Osak estatu hitzarmen deitutako horrentzako traba nagusia. Ez zuten behintzat hor jarri fokua bertan bildutako sortzaile gehienek. Lertxundiren gogoetetan igarritako beste puntuak bildu zituen kezka gehien: herri ekimenen eta erakundeen arteko ubiak, hain zuzen ere.

«Ez dago zubi askorik»

Herri ekimenen eta erakundeen arteko etena aipatu zuen Osak lehenik, baina baita eten hori gainditzeko beharra ere gero. Etenaz beraz:

Orokorrean hitz egiteak bere arriskuak ditu, baina harremana etena dagoela uste dut. Herri ekimenaren eta instituzioen artean ez dago zubi askorik. Ezagutza ere falta da. Askotan eragile politikoekin harremanetan zaudenean, ez dakite zer egiten den kulturegintzan, ezta nola egiten den ere, eta ez dakizu ea baloratzen eta errekonozitzen ote duten. Eta ez badute hori egiten, ez da babesten. Badago horretatik asko, elkar ezezagutza dugula esango nuke.

Eta hori gainditu beharraz gero, etenaren motiboa zein den ere aipatu baitzuen Osak. Zergatik etena, hortaz?

Herri hau bastante polarizatua egon delako. Denok elkar ezagutu arren, aurreiritziak ditugulako, gehiegi, eta errezelokoak. Hori gainditzea kostatzen zaigu. Baina, hori gainditu behar dugu. Beste kontu bat da ea zenbaterainoko borondatea ote dagoen hori gainditzeko. Baina, iritsi da hori gainditzeko momentua eta aurrera egitekoa.

Ez zen soilik Osa, ordea. Behin baino gehiagotan aipatu zuten sortzaile eta kultur eragileek etenarena. Eta irakur daiteke horren aitortza bat baita Dori Lopez Nafarroako Gobernuako Kultura Departamentuko Kultur Ekintza buruak esandakoen atzean ere. Iaz berritutako Nafarroako Kultur Kontseilua aipatu zuen adibidetzat, sortzaileengana eta herri mugimenduen parte diren pertsonengana jo baitute hogeitalehuneko taldea osatzeko; eta Lopezek aitortu zuenez, hori egin badute, izan da orain arte horrelakorik egin ez delako. Kasu konkretutik harago doaz horregatik Lopezen hitzak. Amildegirik baden galdetu, hau bere erantzuna:

Gizarte zibilarekin elkartzea izan da helburua Kultur Kontseiluan. Ez da orain arte ohikoa izan. [...] Hor ikusten da gure asmoa dela gizartearengana hurbiltzea, muga hori puskatzea. Ez izatea administrazioa alde batetik, eta bestetik eragileak. Eta ez dugu

errezelarik topatu. Gainera, kultura departamentuan esparruka taldeak sortzen ari gara, musikarako talde bat, edo antzerkiko beste bat, adibidez. Ez bakarrik subentzioei begira, baizik eta alor kulturalak kontuan hartuz, jendeak euren nahiak eta kezak guri luzatzeko mahai zabala izan dezan. Orain arte bi mundu diferentetan egon gara eta, bakoitza bere aldera begira. Momentua da orain bideak elkartzeko.

Merezi du Lopezen hitzekin geratzea –«orain arte bi mundu diferentetan egon gara eta, bakoitza bere aldera begira»–, zeren eta kasik zehatz-mehatz egiten dute bat amildegia beste aldetik mintzo den Xabier Monasterioren hitzekin. Bilboko Kafe Antzokiko kide da bera, eta hori da berak erakundeekin izandako harremanetan bizi izandako esperientzia. «Bi mundu diferentetan egon gara». Bakoitza alde batera begira egon beharrean, ordea, une batzuetan enfrentatuta ere irudikatu ditu erakundeak eta ekimen zibilak. «Harreman nahasi eta zailak izan ditugu, aldatuak egon direla esan dezakegu, pentsatzeraino agintean daudenak kulturaren jabe bihurtu direla, eta gu kulturaren langile. Justu kontrakoa izan beharko lukeenean. Gu kulturaren jabe, eta erakundeak gure zerbitzura». Eta Monasteriok aipatzen duenez, definizioan bertan dago arazoa. Pribatuak batzuk, publikoak besteak, baita ekimen pribatu horiek helburu sozialak dituztenean ere.

Gu geu helburu publiko batekin aritzen gara, kooperatibistak gara, publikotasunera gehien gerturatzen dena delako, eta irabaziak helburu publikoetarako dira. Baina, hala ere, gure kontsiderazio legala da pribatuak garena. Horrek ekarri du mailaketa bat, publikoak dira agintea dutelako, gainontzekoak pribatuak, eta horrek ekarri du mailaketa eta menpekotasuna. Hori oker handia da: subentzionismo moduko bat sortu du gure artean. Ez dugu beste iturririk izan, eta serbilismoa ere sortu du horrek. [...] Ez da bereizten zer den estrategikoa. Erantzun bera ematen dizute beti administratibotik: «Guk pastel hau daukagu, eta hau banatuko dugu, ez dugu hierarkiarik egingo». «Zuk diozu zurea oso ona dela, baina denoi eman behar diegu». Nolabait guraso onaren papera jokatzeko dute, eta ikusten duzu ez dagoela plangintza oso handirik eta ibilbide luzerik. Beste ikuspegi eta ibilbide bat behar dugu. Hortaz, agintari horiek ulertu arte kulturaren

kudeaketan baino herriaren zerbitzuan daudela, sinisten jarraitu beharko dugu autogestioan.

«Ferrero Rocherren etxea». Behin baino gehiagotan baliatu zuten bonboi markako iragarkian ageri den luxuzko etxearen metafora hori Andoni Egaña bertsolariak eta Asisko Urmeneta marrazkilariak Durangon elkarrekin izandako solasaldian.

Urmeneta: «Ni halakoetan sentitzen naiz gonbidatua, Ferrero Rocherren iragarkian bezala, enbaxadorearen etxean, eta ni oso inkomodo sentitzen naiz halako harrera diplomatikoe-tan». Berez, BBK Live, Zinemaldia eta Jazzaldian euskal sortzaileek izaten duten presentziaz egin zien galdera Alberto Barandiaran kazetariak. «Halakoetatik deitzen zaituztetenean nola sentitzen zarete, protagonista edo jauregiko lorategiko papagaio exotikoa?». Balio dezake irudiak, halere, beste saioretan sortzaile askok aipatutako ezerosotasun sentsazioa deskribatzeko. Sortzaile horien hitzetan, haiek ere Ferrero Rocherren etxean sentitzen baitira erakundeetan atea jo eta proiekturen bat aurkeztera joan behar dutenean. Etsaigorik ez, baina kidetasunik ere ez.

Etxepare Euskal Institutuaren egoitzatik eskutan madalena batekin ateratzen irudikatu zituen Koldo Almandoz zinema-gileak zenbait sortzaile.

Literaturak izan du prestigioa, maila gorenean izan ere. Zinemak ere bai, zinema zuzendaria izatea badirudi zerbait, baina bestelako jarduera batzuk inori ez zaizkio inporta. Esaterako, Etxepare Institutura joan, eta esan komiki bat egin nahi duzula. Handik igual madalena batekin aterako zara, baina horrekin bakarrik. Kultura ze alorretan kontsideratzen dugun kultura ere galdetu behar da, eta herri honetan literatura, zinema eta musika dira. Eta hortik aurrera...

Sortzaileak Ferrero Rocherren etxean sentitzen dira erakundeetan atea jo eta proiekturen bat aurkeztera joan behar dutenean. Etsaigorik ez, baina kidetasunik ere ez

«Mesfidantza instituzionalizatu da»

Umoretik jo zuen Harkaitz Cano idazleak ere erakundeetako ordezkarien interes falta deskribatzeko. Sariez ari zen zehazki, baina karikatura modura bada ere, Canoren anekdotak eskaintzen du Durangoko Azokan behin baino gehiagotan aipatu zen kexa baten argazkia. «Errudun sentitzen delako ematen du saria erakundeak, ez duelako ezer egiten kulturaren alde, eta urtean behin egiten duen penitentzia da, konfesatzera joatea bezala». Asier Mendizabal artista eta Aizpea Goenaga Etxepare Euskal Institutuko zuzendari eta zinemagilea zituen ondoan Canok, eta Mendizabalek bota zion amua. Eusko Jaur-laritzako lehendakaria Euskadi Literatur Sarien banaketa ekitaldira joaten ote zen galdetu zion idazleari Asier Mendizabal artistak, Gure Artea sariak banatzera ez omen delako inoiz joan. Eta Canok baietz, joaten dela, baina ez beti: «Batzuetan bai, beste batzuetan ez». Idazlearen hitzetan, zenbait kasutan ez baita artista Ferrero Rocherren etxean ezeroso sentitzen dena, Ferrero Rocher jauna baizik artistaren etxean.

Ulises euskaraz aurkeztu zenean zergatik ez zen joan Donostiako alkatea edo norbait? Katalunian oso ohituta daude Lizeora eta opera denboraldiaren irekierara bakarrik ez, antzerki saio batera, edo kontzertu batera ere joatera. Batetik hori dago. Ikusten dugu lehendakaria edo erakunde publikoetako kide bat erakusketa batean, eta ikusten dugu dagoela lekuz kanpo. Ez daki non zapaldu behar duen, ez dagoelako ohituta. Ikusten da beldur dela zapalduko ote duen artelan bat, eta nik nahi nuke ikusi erakunde publikoetako jendea eroso antzezlan bat ikusten, edo erakusketa batean eroso, ez bakarrik sariak ematen edo zintak mozten. Hor dago lantzeko terreno bat. Nik batzuetan sentitu nahi nuke manipulatu nahi nautela, ze horrek esan nahi du nik badudala botere bat, edo badudala garrantzi bat. Politikari bat saiatzan bada artista bat edo intelektual bat manipulatzeko, bereganatzen, kontxo, aintzakoztat hartua delako da. Baina, sentsazio hori ez zait gertatu inoiz.

Sakonago igartzen du Asier Mendizabalek arazoaren erroa. Errentagarritasun soziala da bere ustez klabea, eta bere kalkuluen arabera, ezin txikiagoa da gaur egun kultura

babesteak dakarren errentagarritasun soziala. Eta horregatik ordezkari politikoen ezerosotasuna. Gizarteari begirako onurarik ez badago, eta etekin sinbolikorik ere jasoko ez badute, zaila baita ordezkari politikoek kulturarekiko jarrera aktiboagorik hartzea. Mendizabalen hitzetan, sortzaileekiko aurrejuzkuak dira arazoa. «Eta orain mesfidantza hori instituzionalizatu egin da».

Zezenetara joaten dira, operara joaten dira... Badaude kultur jardun batzuk badutenak halako brillo hori, eta beste batzuek ez daukate. Eta daukatenetara joaten dira, badaukalako errentagarritasun bat. Daukadan susmoa da, orain ez bakarrik ez duela errentagarritasunik, eta zeroan gelditzen direla, baizik eta eragin negatiboa daukala. Badago lehen hedabideek edo hedabideen arlo espezializatuenek orekatzen zuten prejuizio bat, nahiz eta oso prejuizio hedatua izan; nik uste dut prejuizioa bera pasatu dela debatearen gunera. Eta orain mesfidantza hori ere instituzionalizatu egin da. Badago halako, «puf, horiekin ez nahastu» bat. Horrek mesfidantza baino ez duelako sortzen.

«Dependentzia ekonomiko eta emozionala» aipatu zuen Izaro Ieregi artista eta Bilboko Okela Sormen Lantegiko kideak. Izan ere, sortzaile eta erakundeen arteko harremana subentzioen logikaren arabera gertatzen dela esan zuen berak, eta, azaldu zuenez, ezinegona sortzen du neurri horietara makurtu beharrak, «ez dakizulako zer gertatuko den zure proiektuarekin». Agortuta deskribatu zituen estrategiak hitzartzeko moduak, eta proposatu zuen alternatiba ere: «Beharretatik abiatu beharko litzateke». Eta hor agertu zen berriz adostasun handi baten beharraren ideia, Ieregik aipatu zuenez, kulturgingintza berehalako emaitzen arabera neurtzerara bultzatzen baitituzte subentzio sistemak erakundeetako kideek. «Kulturak beste erritmoak ditu, eta hori da akatsa subentzioekin. Estrategia oso bat egin beharko litzateke, eta ez dago». Eta hain zuzen ere hori da Durangoko Azokan behin baino gehiagotan atera zen ideietariko bat. Epe ertain eta luzera begirako hitzarmen baten beharra. Osak estatu hitzarmen deitutako horrena, alegia.

«Denbora da arazoa». Dori Lopez Nafarroako Gobernuko ordezkariek onartu zuen problema, eta, azaldu zuenez, alor horretan ere sortzaileengandik gertu egoteko saiakeran dabil Uxue Barkosek gidatutako gobernuak. Baina argi, hor dago muga: legealdia da erakundeen denbora unitatea.

Ezin dugu legealdi baterako baino luzeagorako den konpromisorik hartu. Lau urtetarako da, eta ezin diozu utzi kate bat hurrengoari ez zaiona gustatuko. Baina, egin litezke gauzak legealdiaren barruan. Esaterako, gauza asko urtariletik abendura bitarte eginen dira kontuengatik. Baina, sortzaileek ez dute funtzionatzen epe horietan. Haien lan urtea ez da urte naturalarena, eta gure asmoa da bi urtetara luzatzea epe hori. Horrela, hurrengo urtearekin lotzen da, eta horrek lagunduko dio sortzaileari bere proiektua garatzeko denbora lortzen, gutxienez. Gaur egun zinemarentzako laguntzekin ari gara hori eginen.

Lau gehi lau gehi lau gehi lau... Ezinbestean estatu hitzarmen bat behar kultur politikak gidatzen dituzten matematikak aldatuko badira, eta matematika aldaketa hori beharrezkoa dela aipatu zuen batek baino gehiagok 'Gogoetaren plazako' saioetan. Proposamen zehatza egin zuen Anjel Lertxundi idazleak, esaterako. Ne-

Negoiazioa
erakundeekin egin
beharrean, erakunde
horietan dauden alderdi
politikoekin egitea
proposatu zuen
Anjel Lertxundik

goiazioa erakundeekin egin beharrean, negoiazioa erakunde horietan daudenekin egitea proposatu zuen berak. Hots, ez Eusko Jaurlaritzarekin hitz egitea edo Nafarroako Gobernuarekin hitz egitea, baizik eta bertan dauden edo egon daitezkeen alderdi politikoekin aritzea. Proposamena bota ahala jaso zuen erantzuna, ordea, publikoarentzako zabalduetako galderen tartean. Lertxundiren hitzak lehenik:

Aipatzen dugu herri mugimendu eta herrigintzaren arnasa, eta aipatzen ditugu erakundeak. Eta erakundeak aipatzerakoan, nola ia gehienak denbora gehienez alderdi batek eraman dituen, era-

kundeak alderdi horiekin identifikatzen ditugu. Baina, berez, denon kontua izan beharko luke. Horregatik, nik nahiagoko nuke alderdi politikoaren eta herri mugimenduen adostasunaz hitz egitea, erakundeez baino. Gainera, bideragarriagoa dela iruditzen zait, printzipioetan joko litekeelako, adostasunetara iritsi, eta adostasun horiek legebiltzarrerara eramanez gero. Beste bide bat. Nik uste dut gutxi inplikatzeko ditugula talde politikoak talde politiko gisa. Eta erakundeak abstrakzio batean aipatzen ditugu. Hor galdu egiten dira.

Baietz, baina ezetz. Proposamena interesgarria zela erantzun zion idazleari Elkar taldeko Joanmari Larrartek galderen txandan, interesgarria baietz, baina egingarria ezetz.

Justu orain aipatzen ari zareten akordio hori dela eta, bi aldir esan duzu ituna alderdi politikoekin egin behar dela. Logikoa dirudi, edozein izanda ere erakundeetara iristen dena, adostasun eta logika horrekin jarraitu beharko lukeelako baita gobernuan ere. Logikoa egiten zait, baina ez sinesgarria.

Eta ados Lertxundi.

Nik ere ez dut erabat sinisten horren baliagarritasunean, baina Olatzek [Osak] planteatzen duen bidetik, beste perspektiba batekin jardun beharko genuke. Erakundeak bizirautean dituztenak alderdiak dira, zerbait formala dena erreal bihurtzen dute alderdiek, eta horiekin hitz egin behar da.

Zailtasunak badaudela baietz, beraz, idazleak, baina saiakera egitearen alde, halere.

Alderdi politikoekin aritzea beti da konplikatua. Baina, itun bat sinatuta baldin badute, ez da hauteskunde programa bat bezalako izango, haizeak eramango duena. Akordio bat sinatuta bada, guk herritarrok eskatzen ahal dizkiegu kontuak.

«Sakoneko aldaketak behar dira»

Urgentzia dute datuek, gainera. Biziraupenaren mugan deskribatu zuen Olatz Osak liburugintzaren sektorea, esaterako. Eta datu horiek abiatuta egin zuen estatu hitzarmenaren aipamena izen eta abizen horiekin.

Liburugintza oso atomizatuta dago. Horrek esan nahi du eragile eta argitaldari asko dagoela, uste baino gehiago, baina gehienek ekoizpen txikia dute: 250-260 argitaldari bagaude, baina 150 dira urtean titulu bat edo bi egiten dituztenak. 20 titulutik gora argitaratzen ditugunak 16-17 bakarrik gara. Eta handiak, 150 titulutik gora argitaratzen dituztenak, bizpahiru. Horrek esan nahi du argialetxeen inbertsioak eta proiektu berriak egiteko gaitasuna mugatua dela. Datuak horiek dira, gure komunitatearen neurriak horiek dira, eta jasangarritasuna lortzea da zaila. Horregatik dira beharrezkoak laguntzak. Baina, euskarazko ikasmateriala egiteko laguntzak %70 jaitsi dira 2008. urteaz geroztik. Euskarazko liburuak laguntzeko diru-laguntzak ere 760.000 ziren, eta orain 500.000. Beraz, kontestu horretan irauin egiten dugu, eta horri aurre hartzeko sakoneko aldaketak beharrezkoak dira.

Eta liburugintzan nola, antzera besteetan ere. Horixe Durangoko Azokan bildutako sentsazioa, behintzat. Izan ere, neurria da klabea, Joxe Mari Agirretxe *Porrotx* pailazoak gogoan hartu bezala.

Herri txiki bat izanda, gurea bezala, hizkuntza minorizatu bat izanda, behar dugu kontsentsu bat nola aurrera atera erabakitze-ko, zeren eta bitartekoak behar ditugu eta sareak behar ditugu, eta transmisioa egiteko ere modu sakon batean eta fuertean behar dugu elkarlana.

Eta batera irudikatu zituen elkarlan horretan erakundeak, ekimen zibilak eta kultur esparrurik alternatiboenak ere. Hala egin ezean borondate pertsonalak direlako kulturgintzaren babes, eta zimendu sendoagoak behar dira Agirretxeren ustez. Eta adibide bidez egin zuen eragile horien guztien arteko familia argazkia.

Aulestin egiten dituzte Antzerki egunak Arte Dramakoek, eta Erreterian egiten da beste antzerki jardunaldi bat, eta Eako Poesia Egunak egingo dira, eta Marabilli egingo dute Ondarroan eta Literaturia osatuko da. Baina ekimen oso herrikoiak dira, batzuetan pertsonalak, eta horrekin bakarrik ezin dugu. Horiek kontuan hartu eta deitu behar dira. Eta Zinemaldiak eta Musikaldia eta halakoek ere jarraitu behar dute, baina beste azpiegitura oinarritzko hori, elkarrekin eztabaidatzeko, elkarrekin sortzeko, trans-

misioa bideratzeko, instituzioek pauso bat eman behar dute. Eta herrigintza egongo da, bakarrik deitu egin behar zaiela. Edo herrigintzak atea jotzen duenean, harrera egin behar zaio, entzun egin behar zaio, eta hortik egin behar da, eta instituzioak horren parte izan behar du.

Azpeitiko Kultur Mahaia. Horra Agirretzek bestela funtzionatzen hasi ahal izateko proposatutako eredu posiblea. 2006an jarri zuten abian Kultur Mahaia udalak eta herriko kultur taldeek, eta 2009rako eratu zuten elkarrekin diru laguntza publikoak eskatu ahal izateko, deialdi publikoetara aurkeztu ahal izateko edo teknikaria kontratatu ahal izateko. Eta 'elkarrekin' da hitz klabea hor. Udala partaide bat gehiago baita mahai horretan, beste eragileekin batera. Batera adosten dute kultur programa, eta baita aurrekontua ere. Eta lan egiteko modu horregatik Agirretxeren aipamena.

Nik uste Azpeitia gaur egun dela eredu bat. Plan hori funtsezkoa da-eta instituzioetan, berdin eskuineko, ezkerreko, unionista edo abertzale; esparru guztietan egon daitezke ideologiak eta gero egon daitezke pertsonak. Eta beharrezkoa dugu elkarrekin hitz egitea, elkarrekin planifikatzea pixka bat egoak edo protagonismoak alde batera utzita, eta aurrera egin.

Euskal Herrian dago Azpeitia osoa, baina, noski, Azpeitia ez da Euskal Herri guztia eta asko dira halako eredu batek izan ditzakeen trabak. Lilurarik ez. Agerikoak dira zailtasunak. Indartsu dira oraindik ere elkarrekiko mesfidantzak, eta irtenbide zaila du epeen arazoak ere, besteak beste, ez baitirudi alderdi politikoek kulturaren aldeko jarreraz etekin handiegirik jasoko dutenik, eta, beraz, zaila baita epe luze-rako sakoneko konpromisorik hartzea etxeko sentitzen ez dituen eragile zibilekin ere. Bidegurutzea argia da, halere. 'Gogoetaren plazan' egindako

Azpeitiko Kultur Mahaia. Horra Joxe Mari Agirretxe *Porrotx*-ek bestela funtzionatzen hasi ahal izateko proposatutako eredu posiblea

saioretan igarritakoaren arabera, kontsentsua badago: orain arteko estrategiek eman dute eman zezaketena eta estrategiak hitzartzeko moduak ere agortuta daude. Beste estrategiak eta beste modu horiek nola asmatu da orain kontua. Osaren esaldiak deskribatzen du esperantza puntua. «Gogoeta bera han eta hemen ari bada sortzen, urratsak emateko aukera dagoela».

Aukera badago, beraz. Eta Zinemaldia izan daiteke hor adibidea. Jaialdiak hein handi batean lortu duelako kontsentsua posible dela erakustea, harik eta proiektua estrategikotzat jotzen bada. Kontsentsu horrek badu bere bermea, noski, jaialdiak hirian duen eragin ekonomikoa baita bateko zein besteko alderdiek egitasmoari azaltzen dioten babesaren oinarri nagusia. Baina, hala ere, hor dago adibidea. ‘Pribilegio’ hitza erabili zuen, esaterako, Maialen Beloki Zinemaldiko zuzendaritza taldeko kideak babes maila hori deskribatzeko. «Kontseilu berean egon gara Bildu, PP, PSOE, EAJ, Ezker Abertzalea... Kontseilu berean guztiak, eta hori kudeatu behar izan da. Zinemaldiarengan konfiantza dago». Hitzarmen zehatzik ez dute sinatuta, baina, urtea joan eta urtea etorri, jaialdiaren aurrekontu osoaren erdiaren ardura hartzen dute erakunde publikoek, eta ekimen pribatuen bidez lortzen da beste erdia. Hitzarmenik gabe, baina apustu eginez. «Sentsazioa dugu Zinemaldia kontsolidatuta dagoela, eta diru laguntzak jasoko dituela urteetan zehar». Azpeitiko eredia eskalaz nola handitu izan daiteke klabea, edo Zinemaldiko eredia nola itzuli halako eragin ekonomikorik ez duten ekitaldietara. Eta, hala ere, berme ziurrik ez.

Harkaitz Cano idazleak zentralizat duen euskal kulturaren ikusgarritasunaren gaiak Durangon esandakoak balio dezake egoeraren deskribapena egiteko, bermearen auziari heltzeko.

Niretzako ikusgarritasunaren gaia da guretzako zentrala. Gure gaia da ikusgarritasuna orain eta hemendik 50 urtera, ze gure arazoa ez da ekoizpena ez musikan, ez artean, ez literaturan; gure arazoa da ikusgarritasuna, ikusgarritasuna hemen. Gure kan-
tuak ez daudela euskal irratietan ez euskal telebistetan. Egongo

ez balira bezala da. Inoiz baino produkzio handiagoa dago, baina inoiz baino diluitzeko joera handiagoa baita ere. Hori norbaitek serioski hartu behar du, ez soilik sortzaileek eta gremioek, baizik eta erakunde publiko batek, eta erakunde publiko batek esaten dudanean, esan nahi dut goi mailako erakunde publiko batek, ez bakarrik Etxeparek baizik eta Etxepareren gaineratik dagoen norbaitek; ez bakarrik ETBk baizik eta ETBren gaineratik dagoen norbaitek. Hau da, nazio ikuspegiko erabaki batzuk hartu behar dira. Protekzionismoa deitu? Protekzionismoa deitu. Ni ez nago horren kontra. Kontua da ea nahikoa izango genukeen bizi garen mundu hiperglobalizatu honetan aurrera egiteko, goi-goiko instantzia horiek daukagun altxor kultural horren ezagutza, hedapen eta babesean fedea izango balute ere. Beharbada ez. Beharbada ezta euskal estatu batek ere ez luke bermatuko ikusgarritasun maila bat biziraupena ziurtatuko lukeena. Ez dakit. Eztabaidatzeko gai bat da. Baina, badakidana da gaur egungo sostengua eta ikusgarritasunaren aldeko apustua dela txikia.

«Erreferente ez dena kontsumitzea oso zaila da»

Gu eremu handiko kulturen alboan mugitzen gara, horiek dira erreferente, eta hor euskarazkoa ikusgarri izatea da zaila. Euskal kontsumitzaileak jakitea zer ekoizten dugun, zer dagoen entzuteko moduan... Hori da gure erronka nagusietako bat, erreferente bihurtu ez dena kontsumitzea oso zaila delako. Beste hizkuntzetan sortutakoa da gure erreferentzia. Ingeles kultura gure etxeetan sartzen da egunero, esaterako. Euskal kultura baino errazago eta gehiago, gainera. Hortik ateratzea da kontua, hor ikusgarri egitea.

Ikusgarritasuna. Horra garaiko erronka handietariko bat Olatz Osa Elkarreko kidearen hitzetan. Eta horra Durango-ko Azokako 'Gogoetaren plazako' ekitaldi guztiak alderik alde gurutzatu zituen beste gai nagusietariko bat. Hura ere agertu eta desagertu, agertu eta desagertu, jostorrazaren gisan, bertan hizlari aritutako 22 solaskideen ahotan. Eta kontsentsu moduko bat ere ondorioztatu daiteke: egun, euskal kultura ez da ikusgarria. Ez da ikusgarria euskaraz ez dakitenen artean eta ez da ikusgarria euskaldunek osatutako komunitaterik trinkoenean ere. Hitz jokoa eginez, Iruñea

deitu zuen bata Asisko Urmeneta marrazkilariak, eta Pamplona izendatu zuen bestea. Eta Urmenetak planteatutako terminotan azalduta, hori da arazoa: euskal kultura ez dela

Olatz Osak azaldu bezala, erreferentziazko bihurtzen ez dena ez da kontsumitzen. Kulturak oro har baditu ikusgarritasun arazoak, eta bereziki ikusezina da euskal kultura

ikusgarria Pamplonan, baina ez dela ikusgarria ezta Iruñean ere. Eta arazoa da hori, Olatz Osak azaldu bezala, erreferentziazko bihurtzen ez dena ez baita kontsumitzen. Hori da, behintzat, solaskideen diskurtsoen tonuan igar daitkeen mezua. Kulturak oro har badituela ikusgarritasun arazoak, eta bereziki ikusezin dela euskal kultura. Hori izan

zen diagnosis, eta bi gai zentraletan ardaztu zen solaskideen gogoeta: hedabideen paperarenean, batetik, eta euskal eta erdal errealitateen arteko harreman korapilatsuan, bestetik.

Umoretik egin zuen egoeraren deskribapena Jon Maya dantzari eta koreografoak, eta Kukai dantza taldearen entsegu lokaleraino sartu zituen kamerak eta kazetariak horretarako.

Imajinatu gu goazela goizero aretora, entseatzen dugu, dutxa, eta dutxatik atera eta 20 kazetari ditugula aurrean. «Zer moduz joan da gaurko entsegua?». «Honek hanka bihurritu du, hurrengo emanaldia nola ikusten duzu?». «Bigarren ilaran jarri zaitu, ez lehenengoan, zuzendariarekin haserre zaude?». Eta hori egunero-egunero hiru aldiz gutxienez telebistako albistegietan, kirol saioan eta abarretan. Gure eta haien ariketa fisikoa iguala da. Guk ordu bikoitzak sartzen ditugula da alde. Baina hori da daukaguna. Euskal Herriko zenbat hedabidek, eta berdin zait zer hizkuntza erabiltzen duten, zenbatek daramate antzezlan edo dantza ikuskizun baten estreinaldia edo disko baten aurkezpena beren azalera? Niri bakarria bururatzen zait, eta gertukoa, eta ez dakit gehiago. Gainontzeko guztientzat anekdota bat zara askotan.

Konstantea eta hedatua izan zen kexua ‘Gogoetaren plazako’ saioetan. Anekdota sentitzen dira Durangon izandako hizlari gehienak. Hori izan zen argazki orokorra: anekdotikoa

da sorkuntza hizkuntza bateko zein besteko hedabide jeneralistetan. Eta hori izan zen argazki zehatzagoa ere: erdal hedabideetan anekdotikoa da euskal sorkuntza. Amildegi gisako bat deskribatu zuen Andoni Egaña bertsolariak, esaterako, Iruñeko sortzaileen eta Pamplonako hedabideen artean.

Erdal medioek jotzen dute azalaren azalera, edo erpinaren erpinera. Euskal kulturgintzako gauza gutxi batzuk bakarrik azalduko dira, izen gutxi batzuk, eta aurpegi gutxi batzuk. Nik nobela bat idazten badut oso posible da erdal hedabide bakar batek ere ez deitzea ea nire nobela hori zertan den jakiteko. Hori bai, urteroko deituko didate ‘¿Qué le van a traer los reyes?’ inkesta axaleko bat egiteko. Hori da egoera.

«Euskal gauzak euskaldunentzako»

Baina, ez da beti hala izan, Ruper Ordorika musikariak azaldukoaren arabera. Bizikidetzaz errazagoa zen duela urte batzuk musikariaren hitzetan, eta paradoxikoki euskal hedabide propioen sorrera izan da Egañak aipatutako amildegia sakondu izanaren kausetariko bat. Hori da Ordorikaren hipotesia, eta bere kantak jarri ditu frogatzat; haren ustez, euskal hedabideen sorrera eta egonkortzeak, nolabait ere, euskal kulturari buruz aritzearen arduraz libratu dituelako erdal hedabideak. Euskaldun ez zirenengana ere errazago heltzen zen euskal kultura orain urte batzuk, Ordorikaren hitzetan; baina, egun, apurtu egin dira zubiak. Erdal hedabideek ez dute euskarazko produkzioa propio sentitzen.

Gu hasi ginenean kantuan, ez zen euskal irratirik, eta Bilbo aldeko adin bateko jende guztiak ezagutzen du nire kantu bat: *Fas fatum*. Gaur egungo irratietan ez litzateke behin ere entzungo, baina garai hartan euskal irratirik ez zegoenez, euskaldunen kantuak jartzen ziren besteen parean. Entzuten ahal zenuen Rod Stewarten azken diskoa eta gero zurea, eta gero ez dakit norena, eta gero Txominena eta abar. Euskadi Irratia hasi zenean euskaraz, nire irudipena da trasbase handi bat gertatu zela. Beste kate askok esan zuten «euskarak ja badu bere mundua», eta iruditzen zait horrelako zerbait ez ote den gertatzen prentsa askorekin; euskal gauzak euskaldunentzako.

Eta badu garrantzia ñabardurak. Ordorikak berak Durangon azaldu zuenez, biziraupen artistikoarekin estuki lotuta baitago ikusgarritasunaren gaia. Osak esan du. «Erreferentziazko bihurtzen ez dena ezin da kontsumitu». Eta ez da zaila Osaren esaldiak nola jarraitzen duen asmatzea, kontsumitzen ez denak ez baitu ogibiderik sortzen. Eta hain zuzen ere hori da Ordorikaren deskribapena: Pamplonan ikusezin den Iruñeko sortzaileak nekezago du bizimodua.

Neure aurreko musikari askok nekez eginen zuten aurrera Euskal Herriko erdaldunen babesik gabe. Oso inportantea da, ze kantuak ez badezake neurri batean gainditu muga hori, hau da, berbaz berba ulertzearena, nonbait arazoren bat badago. Ezin dezaket imajinatu Itoiz bat, Oskorri bat, Mikel [Laboa] bera, Benito [Lertxundi] hemengo erdaldunen babesik gabe. Askok sentitzen dute hor oihartzun bat euren heziketak galarazi diena hizkuntzaren bitartez. Nik uste dut kantuak baduela paper hori. Jendeak, nahiz zure hizkuntza ulertu ez, kantari edo musikari moduan onartzen zaituenean, hor bada zubi bat eraikia. Eta nik uste batzuetan ikusirik nola muga hori den gogorra, askok hautatzen dutela atzerabidea, gotortzea, saguaren burua izatea ezen eta ez lehoiaren buztana. Eta hor bada gatazka bat beti planteatu behar dena. Hazkunde zeroa baita gibelera egitea, ekonomialariek esaten duten bezala, eta kantuak ez du mugarik ezagutzen. Bada zer egina hor.

Horregatik akaso urgentzia. Ikusten ez dena ezin delako kontsumitu eta kontsumitzen denak ezin baitu iraun. Eta hor agertzen da berriz Durangoko jardunaldietan nagusi izan zen beste jostorratza: kultur estrategia bat hitzartu beharrarena. Lehen ere bildu ditugu Harkaitz Cano idazlearen hitzak, baina hor dago arazoaren muintariko bat: «Gure kantuak ez daude euskal irratietan ez euskal telebistetan. Egongo ez balira bezala da. Inoiz baino produkzio handiagoa dago, baina inoiz baino diluitzeko joera handiagoa baita ere». Diluitu. Eta horregatik idazlearen proposamena: neurriak hartu behar dira. Neurriak, baita neurri horiek ziur funtzionatuko duten bermerik ez badago ere. Gauza bat ziurra baita idazlearen hitzetan: «Beharbada ezta euskal estatu batek ere ez

luke bermatuko ikusgarritasun maila bat biziraupena ziurtatuko lukeena. Ez dakit. Eztabaidatzeko gai bat da. Baina badakidana da gaur egungo sostengua eta ikusgarritasunaren aldeko apustua dela txikia».

Baina, ez zen Cano izan irakurketa hori egin zuen bakarra. Idazleak erabilitako figura literario bera erabili zuen kasik Asisko Urmeneta marrazkilariak ere euskal kulturaren egoera deskribatzeko. Bakoitza bere kasa, baina biak iltze berari kolpeka, Canok diluitzen ikusten duen euskal kultura hori, lausotzen ikusten baitu Urmenetak.

Ni kontrakulturaren nagoenez, eta bufoiarena egitea dagokidanez, ba erranen dut: edo egiten dugu errepublika bat eta lege bat eta behartu, edo hau joanen da joaten den arte, baina oso hinki-hanka eta oso maingu. Ez dakit ohartzen garen, baina lausotzen ari garen kultura bat gara. [...] Agurtzen ari gara. Kredituetan gaude.

Lausotu. Horra laino bera izendatzeko bi modu, zalantza handiagoz idazleak, eta fede handiagoz marrazkilariak, baina bi sortzaileek aipatu zuten nazio ikuspegiko erabakiak hartzeko premia.

Izan dira erdal hedabideetarako zubiak eraikitzeke saia-kerak, hala ere. Andoni Egaña bertsolariak 2005eko Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusiko finala jarri zuen adibidetzat. BEC erraldoira eraman zuen ekitaldia Bertsozale Elkarteak urte hartan, eta antolatzaileek urrats sinbolikotzat ere ulertu zuten kokapen aldaketa hura. Ez zen eraikin aldaketa hutsa. Soziologia aldaketa ere bazekarren kokapen aldaketak. Donostiatik Barakaldora eraman zuten saioa, baina baita gune euskaldun

«Beharbada ezta euskal estatu batek ere ez luke bermatuko ikusgarritasun maila bat biziraupena ziurtatuko lukeena. Ez dakit. Baina badakidana da egungo sostengua eta ikusgarritasunaren aldeko apustua dela txikia» (Harkaitz Cano)

batetik gune nabarmen erdaldunago batera ere. Egaña: «Donostizentrismoa puskatu eta Bizkaiko ezker ibarrean ere euskaldunak eta euskaldun berriak eta euskaldun izango direnak ere bazeudela errebindikatu nahi genuen». Eta horregatik egin zioten ETB2 kateari saio hura zuzenean eman eta bertsoak entzun ahala gaztelerara itzulita komentatzeko proposamena. Bertsotan, beraz, lehenik finaleko zortzi bertsolariak pantailan, eta bertsoak bukatutakoan gazteleraz itzultzaile eta komentaria lanetan Jon Sarasua. Ikusezintasunarekin puskatzea zen asmoa, Egañaren hitzetan. Pamplonari Iruñerako bidea erakustea.

Guk asko jaso izan dugu kalean zera hori, baita igogailuan ere. «Oye, no entiendo nada, pero me gusta mucho lo que hacéis». Gauza horiek. Nahi genuen gurekin ezker-eskubi bizi diren erdaldun horiei adierazi zer egiten genuen. Ez daitezela eror topikorik topikoenetan. Ikus zezatela, adibidez, zer gaitegiri kantatzen genion, eta bertsolariak zer argudiorekin erantzuten dion. Nahi genuen erdaldunak senti zezala zer den galtzen ari diren hori. Baina behin egin genuen. Beti hala egiten badugu, sekula ez dute euskara ikasteko beharrik izango-eta, eta bertsolaritzada bada gauza gutxietariko bat euskaraz ez badakizu goza ezin zenezakeena. Pixka bat zen amua bota, eta hau egiten dugula erakutsi. Baina, ez diegu beti amu hori ahoko zuloan jarriko.

«Galbahe bat egin»

Fermin Etxegoien idazle eta kazetariak probokazio puntuaz bota zuen galdera airera Durangon. «Eta zuri iruditzen zaizu, euskaraz ekoitzita dagoelako pelikula batek derrigorrez Zinemaldian tokia eduki beharko lukeela?». Koldo Almandoz zinema zuzendaria zuen aurrean, eta hari zuzendu zion begirada, baina zalantza gutxi Almandozek erantzuteko. «Ez». Eta hain zuzen ere hori izan zen ikusgarritasunari buruzko debateko beste konstanteetariko bat Durangon. Galbahe beharrean deskribatu zuten sortzaileek euskal sorkuntza, eta Almandozen ezezkoa jasotzean Etxegoienek esandakoek balio dezakete zergatia ulertzeko.

Nik uste nuen baietz [euskaraz ekoitzita dagoelako pelikula batek derrigorrez eduki beharko lukeela tokia Zinemaldian]. Jon Garaño eta Jose Mari Goenagari [*Loreak* filmaren zuzendariei] egin nien Zinemaldiaren aurretik galdera hori, eta ni jarri nintzen baietz, toki horrek egon beharko lukeela esaten. Baina, euren ezetz erantzuten zidaten, mailarik gabeko zerbait eramatea kontraproduzentea delako.

Eta horixe bera Almandozen iritzia ere. Beharrezkoa dela galbahea.

Guri askotan iruditzen zaigu euskara hutsez egiteagatik kristoren meritua dugula, ikusgarritasun bat eman behar zaigula. Hori orain arte beharrezkoa izan da, baina orain hori gainditu behar dugu. Adibidea da kritikarena. Demagun, *Berrria*. Oso ondo dago euskal ekoizpenei kasu egitea, baina kritika normalizatu bat ezarri beharko du, eta galbahe bat egin zerk merezi duen edo zerk ez erabakitzeke, eta hori esateko. Adibidez, herri honetan argitaratzen duzu poema bat orrialde batean edo irakurtzen duzu taberna batean, eta orrialde oso bat eskaintzen dizute egunkarian. Igual esajeratua da, baina gertatu izan da.

Baikorrago Joseba B. Lenoir musikaria. Baietz berak ere, akaso gehiegizkoa dela euskaraz izate hutsagatik euskal kultur produktuek euskal hedabideetan jasotzen duten oihartzuna, baietz, baina ez dela dena kalte, bere ustez badagoelako gutxieneko ikusgarritasun kuota ziur hori sormenerako baliatzerik.

Euskaraz sortzen denak beti badu jarraipen minimo bat kultur-gintza jarraitzen duen talde horren aldetik. Berdin du zer egiten duzun. Egiten ahal duzu betiko rock talde bat, edo egiten ahal duzu kristoren martzianada. Hasieran beti behar duzu publiko bat, eta pena da ez dugula aukera hori gehiago aprobeztatzen, eta ez dugula arrisku gehiago hartzen.

Edo bestela planteatuta esatearren: edozer egiten duzula ere orri betera atera behar bazaituzte, zergatik ez aukera baliatu edozer egiteko?

Euskal kulturgintzaren neurria da hor ere klabea. Harikaitz Canoren ustez beste kultura batzuk baino likidoago

bilakatzen du txikitasun horrek euskal kultura. Edo behintzat porosoagoa da lehen lerroko sortzailetzat jotzen direnen eta bazterreko diren sortzaileen arteko muga. «Txikia iza-teak esan nahi du periferia eta zentroa oso hurbil daudela», azaldu zuen idazleak. Eta kasu praktikoa ere jarri zuen gero.

Zu gau batean sartzen zara ohera izanez kultuzko poeta maldito bat, eta hurrengo goizean esnatzen zara eta ez dakizu zergatik, sari bat eman dizutelako edo norbaitek aipatu duelako zure izena, derrepente zentrala zara. Eta zu zara berdin-berdina eta idazten ari zara berdin-berdin.

Kiroltasuna. Behin baino gehiagotan aipatu zuen hitz hori Ruper Ordorika musikariak, homologazioaren gaiaz ari zenean. Kiroltasuna, Ordorikaren hitzetan, euskaraz kantatzeko hautua egiteak gaur egun hedabide orokorretatik kanpo gelditzea dakarrelako. Underground bilakatzen zaitu hizkuntza hautu hutsak, baina, era berean, kontuan hartu beharra dago ez dela soilik euskalduna underground bilakatzeko den bakarra. «Euskaraz egiteak jartzen zaitu Brooklyngo inprobisatzaile baten parean. Radarrak ez zaitu harrapatzen». Ordorika:

Gure historiari begiratuta, hemendik mundura atera diren musikari guztiak ez dira atera euskararen bitartez: Gaiarre, Fagoaga edo Ravel, adibidez. Eta gerora ere, diskoak hasi zirenean, gehienbat espainolez edo frantsesez atera dira bertako kantariak. Luis Marianotik hasi eta dakizkizuen pop izarretaraino: Mecedades. Lege konplikatua da hori guretzat, baina komeni da zooma pixka bat aldentzea. Askotan ikusten ditugu gure arazoak, munduko denak erreproduzituko bagenitu bezala. Komeni da pentsatzea inprobisazio gitarrista bat, Calatayudekoa, euskaraz kantatzen dugunok bezain marjinatua dela bere estiloagatik. Badago homologazio bat entzungai dena irratietan, eta homologatua ez den hizkuntza batean kantatzea da estilo bitxi batean sartzeta, eta horrek jartzen zaitu Brooklyngo inprobisatzaile baten parean. Radarrak ez zaitu harrapatzen. Eta nik uste dut hori kiroltasunez hartu behar dela. Egile naizen partetik, hor kontua da norainoko traba daukazun zuk zure eginkizunean. Euskara ote den putzu agortua ala, nire kasuan bezalatsu, zenbat eta gehiago egin are eta urrunago ikusten duzun noraino joan zaitezkeen.

Baina, ez da hizkuntza arazoa soilik, baizik eta baita hizkuntzarekin kantatzen denarena ere. Ordorikaren hitzetan arazoa maiz ez baita euskaraz kantatzea, euskaraz kanta garaikideak sortzea baizik. Eta ezagun duen kasu bat aipatu zuen musikariak: Hiru Truku taldearena. Euskal Herriko kanta zaharra berreskuratu eta zabaltzeko helburuarekin sortu zuten taldea Bixente Martinezek, Joseba Tapiak eta Ordoririkak, eta behin baino gehiagotan izan dira Euskal Herritik kanpo beren lana erakusten. Euskara hutsean, euskal kanta zaharrak. Eta hor Ordoririkak aipatutako kasua:

Ni konturatzen nintzen errazago zela komunikatzea kanta zaharrekin hemendik kanpo, zeren eta horrek egiten du borobildu ideia: euskara da antzinako gauza bat, eta hauek kantatzen dituzte antzinako kantak. Baina gero zozazenean kontenporaneotasun bat planteatzen duen musika batean eta espainolez hitz egiten duzu lasai, jendeak galdetzen du ea zertarako kantatzen duzun euskaraz.

Alegia, exotikoa den neurrian dela onargarri maiz euskaraz kantatzeko hautua. Eta, beraz, kanta zaharrak bai, baina rocka ez.

«Ikusten gaituztenean nola ikusten gaituzte?»

Antzeko kezka agertu zuen Eider Rodriguez idazleak ere. Bere hitzetan, kanpoko begirada exotizatzaile horrek bultzatu egiten baitu euskal sortzaileak *tasun* batzuk nabarmendu eta beste batzuk ezkutatzera. «Ikusten gaituztenean nola ikusten gaituzte?», egin zuen galdera idazleak. Eta Rodriguezek berak erantzun, bere hitzetan, inor euskal idazle gisa aurkezten dutenean, idazle hori idazle rurala dela entzuten baitute euskaraz kanpoko belarriek. Eta hor sortzen da arazoa.

Eider Rodriguezen hitzetan, kanpoko begirada exotizatzaileak bultzatu egiten du euskal sortzailea *tasun* batzuk nabarmendu eta beste batzuk ezkutatzera

Atxaga, adibidez. Ikusten dutenean ez ote dute National Geographic bezala begiratzen? Tasun batzuk baditu aurrez emanda-koak, eta euskaraz sortzen duen horrek badu joera inkontziente bat askotan tasun horiek ezabatzeko. Edo ikusiko ez dutela ja-kinda probokatzeko, edo «hemen nago» ala astakeria bat esateko. Horrek ez dakit zenbateraino mugatzen ote gaituen, beste hiz-kuntza batean sortuko bagenu ez genukeelako horrela sortuko. Ez dakit oso erreakzionarioak ote garen, eta horrek mugatzen ote duen benetan idatzi nahi duguna.

Baina, badira euskal kulturan luzaro ikusezin izan direnak ere. Bakarrik irudikatu zuen bere burua orain 30 urte Itxaro Borda idazleak, esaterako. «Nik idazten nituelarik emazte istorioak, ez zen emazte askorik idazten zuenik». Hori dio Bordak: bat direla orduko euskal literatura begiratzea eta gizonezko literatura ikustea. Eta gogoan ditu hasiera garai hartan entzundakoak. «Hara emazteki bat, hori geldituko da haurrak ukanen dituenen». Denborarekin giroa aldatu egin dela azaldu zuen Bordak, eta egun emakumezko idaz-leak ez direla hain ikusezin. Eta badoazela emakume horien ahotsak ere ikusgarritasuna irabazten. Bertsolaritza aipatu zuen erreferentetzat.

Bertsolaritzan ere bazterretarik sortutako bertsolariek dute eka-rrri aldaketa. Eta batzuetan bertsolari euskaldun berriek, edo bertsolari heziak. Baserri mundutik ateratzen ez ziren bertsolariek ekarri dute iraultza, eta hori onartua izan delarik ekarri du iraultza eta orain ezagutzen dugun fenomeno sozial horren garatzea.

Plazara heltzea da borroka. Eta Miren Amuriza bertsolariak Durangon azaldu zuenez, emakumezko bertsolariak ugaritu izanak ugaritu egin ditu plazan egoteko moduak ere. Amurizaren hitzetan, badoa zabalduz bertso saioetan ikusgarri edo entzungarri denaren espektra. Zabalduz bai, baina ez tentsio eta gatazkarik gabe.

Bertsolaritza egia da oso bat-bateko gauza dela, baina gero benetan ez da hainbeste. Diskurtsoak oso eraikita daude. Nire kasu-tik, gai mota batzuen aurrean eta libreko saioetan bereziki, ikusi dut gizonezkoek taktika batzuk erabili dituztela nirekin saioe-

tan. Esaterako, ligatzen saiatzea, loreetara jotzea, jolas horietan sartzea... Eta ni neu sartu naiz joko horietan, erraza delako eta badakizulako funtzionatzen duela. Hori mozten baduzu, beraiei ez die balio lehengoko taktikak, eta lehenengo aldiz plazan gertatzen zaizuenengan deseroso sentitzen zara. Zuri norbaitek guapa esaten badizu, eta zuk moztu, badakizu datorrena zer den, lehorra deituko dizu eta abar.

Eta horren aurrean, zer?

Hortaz, zer gertatuko den? Ba guk ez dugu gure diskurtsoa aldatuko, eta are gehiago landuko dugu. Beraz, hor deseroso sentitzen denak berak ikusi beharko du. Horrekin batera ere, publikoa askoz ohituagoa dago ere umore kode batzuetara, eta beste batzuekin aritzen zarenean feedback hori lortzea ez da hain erraza. Barre erraza lortzeko badakigu zer egin behar den, baina ez dugu hori nahi. Guk gurea ez dugu aldatuko. Publikoa ere apurka-apurka ari da aldatzen, eta espero dut beste galderak egotea mahai gainean.

«Kanpoan berretsi behar da artista baten izena»

Hartu Olatz Osaren hitzak, berriz: «Erreferente bihurtu ez dena kontsumitzea oso zaila da». Erreferentzialtasuna da ikusgarritasunerako klabea, baina Durangon hainbat sortzailek aipatu zutenez, Madrildik edo Paristik pasatu beharra suposatzen du horrek maiz. Batzuetan munduari bira osoa eman behar baitiote kultur lanek beren sorterritik beren sorterriraino heldu ahal izateko. Sariei buruz aritu zen, esaterako, Jon Maya dantzaria. Izan ere, urte oparoa izan zen 2015a Mayak gidatzen duen Kukai dantza taldeko kideentzako. Bi Max sari jaso zituzten *Gelajauziak* ikuskizunagatik: urteko dantza antzezle talde onenarena eman zioten konpainiari pieza horregatik, eta musika konposizio onenarena jaso zuen Sabin Bikandik emanaldi horretarako sortutako musikagatik ere. Bartzelonan egin zen sari banaketa ekitaldia, eta dantzariak onartzen duenez, motibazio pilula bat izan zen beren izena sarituen artean entzutea. Poza Mayaren hitzetan, noski, baina igar daiteke ere ikusgarritasunaren eta erreferentzialtasunaren inguruko kezka puntu bat, batzuetan Bartzelonaraino heldu

behar baitu Errenterian sortutako ikuskizun batek benetan Errenteriara heldu ahal izateko. Maya:

Ni errenteriarra naiz, eta, horrez gain, konpainia bertan kokatuta dago. Guk lan guztiak bertan estreinatzen ditugu edo estreinatu ondoren azkar pasatzen ditugu herrian, eta batzuetan bigarren buelta bat ere egiten dugu. Beraz, normalki gu ikusteko arazo askorik ez dago ingurune horretan. Eta orduan [saria ematen dizutenean] kalean hurbiltzen zaizu jendea kristoren interesarekin: «Jo, noiz duzue emanaldia?». Eta erantzuten duzu: «Ba eman genuen orain dela urte eta erdi, eta orain dela hilabete gutxi batzuk berriz...». «Ez, ez, baina sariarena». «Bai, bai, hori». Orduan kristoren kezka sortzen zaio saria eman digutelako eta berak ez duelako ikusi. «Gutxi ematen duzue». «Jendea ez da enteratzen». Azaleratzen dira elkarrizketa guztian zehar atera diren gai horiek. Bartzelonan nola izan zen sari banaketa, TVEk nola zuzenean eman zuen, eta hurrengo egunean nola hedabide guztietan atera zen, orduan ematen du aintzat har daitekeela.

Aizpea Goenaga maiz
aritzen da euskal
sortzaileak nazioartean
aurkezten, eta,
haren hitzetan,
beharrezkoa izaten
da sarri nazioarteko
oihartzuna sorterrian
ikusgarri izateko

Gertutik ezagutzen du sentsazioa Aizpea Goenaga zinemagile eta Etxepare Euskal Institutuko zuzendariak ere. Maiz aritzen da euskal sortzaileak nazioartean aurkezten, eta, haren hitzetan, beharrezkoa izaten da sarri nazioarteko oihartzun hori sorterrian ikusgarri izateko. Hori dio, badagoela kanpoan uso agertu beharra, barruan ere jendeak uso ikusteko.

Etxeparerekin askotan gertatzen da kanpoan berretsi behar dela artista baten izena etxean konturatzeko artista horrek zer garrantzi duen. Guri kanpoko herrialdeetan askotan esaten digute: «baina nola da posible hain herri txikia eta hainbeste artista eta hain onak edukitzea?». Eta hori ez dut esaten harrokeriaz. Konstatazio bat da. Eta etxekook ez dugu sentsazio hori. Hemen ez dago sentsazioa ze artista dauzkagun. Gertutasunak ematen du 'jaitsi' egiten zaituela. «Ez gaitezen harrotu».

Exotismoaz Harkaitz Cano idazlea ere. Izan ere, zein dira euskal sortzaile batek nazioartean hainbesterainoko sona lortzeko aukerak? Ezkorra izan zen idazlearen diagnostikoa. Bai behintzat euskarazko idazleen kasuan. Gehiago delako beti erakusleihotik kanpo geratzen dena, erakusleihan bitzen dena baino. Eta, beraz, galdera: zenbat euskal idazle eta nolako euskal idazleak sartzen dira nazioarteko erakusleihan? Canoren erantzuna:

Beti aipatzen dut Dubravka Ugresic idazle kroaziarraren adibidea. Berak esaten zuen Europako liburutegi bateko eskaparatean ez dagoela lekurik hamaika poeta lituaniarrentzat. Soilik dago lekua poeta lituaniar batentzat. Zergatik? Ba hau Eurovision bezala delako. Zu poeta lituaniarra zaren heinean, berdin jarri euskaldun edo beste edozein herrialdetakoa, egongo zara Europako eskaparatean zure herriko ordezkari bezala. Eta zein ordezkari hautatuko dugu, poetarik onena? Prestigiorik gehiena daukana? Ez. Izango da bere herriaren arima ondoen ordezkatzeko duena. Baina ez al da tranpa hori, ez al genuen esaten herriek ez daukatela arimarik? Ba izango zara zure herriaren ustezko arima ondoen ordezkatzeko duzun poeta lituaniar hori egongo zarena Eurovisionen, hau da, eskaparatean. Zergatik? Ba arima *kitsch* hori, ustezko arima faltsu hori oso ondo komunikatzen delako beste herrialdeetako arima *kitsch* horiekin, eta azkenean hori da Eurovision, eta hori da eskaparatea. Eta hori da beste prestigio mota bat: *kitsch*-aren prestigioa. Ordezkaritza eta orokortzea. Eta sukaldaritza nire ustez da kultura *kitsch* horren eredu gorena.

«Garaia da orain artekoa berraztertzeko»

Bestelako eredu eta logiken beharra azpimarratu zuen Duran gon Anjel Lertxundi idazleak, eta telebisten eredu jarri zuen adibidetzat. Eta igar daiteke bere hitzen atzean, agertu eta desagertu, berriz ere kultur estrategiaren jostorratza. Ikusgarritasunaren gaiari ere norabidea sumatzen baitio faltan idazleak.

Euskal Herriko telebista produktore handienak sortu ziren dirua zegoelako, ez euskal telebista bat egin nahi zutelako, baizik eta dirua egin nahi zutelako euskal telebista eginez. Sosen logikak bakarrik funtzionatzen badu, parean ez badago hausnarketa kul-

tural bat eta helburu bat, audientzia zertarako izan behar duen, eta berdin baldin bazaigu audientziari eusteagatik baldarkeriak egitea, eta aplikatzen badiogu ente publiko bati Telecincoren filosofia bera, alferrik.

Funtsean, bestelako estrategia batek bestelako ikusgarritasun bat ekar dezakeela da Lertxundik dioena. Baina, hausnartu egin behar horretarako. Norabidea falta.

Gertatzen dena da inon ere ez dagoela kulturatik bertatik sortutako jendea telebista euskaldun bat pentsatzen. Parametroak beste batzuk dira. Beste telebista erduekin aritzea dira parametroak. Tamalgarria da diru publikoarekin egindako telebista batek telebista arrotza egitea. Baleude bi edo hiru pertsona pentsatzen programazioa alde sortzailetik, euskaratik eta euskararen eskarmentutik hori eragiteko, beste telebista bat izango genuke. Beste esparruetan ere beste hainbeste izango litzateke. Telebistarena da nabarmenena, baina bestetan ere bai gertatzen da hori.

Kontsentsua igar zitekeen Durangon. Orokorra zen sentsazioa: orain arteko estrategiek eman dute eman zezaketena eta estrategiak hitzartzeko moduak ere agortuta daude. Bidegurutzean irudikatu zuen euskalgintza eta euskal kultura Xabier Monasterio Kafe Antzokiko kideak, adibidez. Bidegurutzean ez soilik ikusgarritasunari dagokionean, baina ikusgarritasunari dagokionean ere bai.

Garaia da orain artekoa berraztertzeke. Hona heldu gara, frankismoak 40 urte eman zituen, pasa dira beste hainbeste trantsizioan. Zer egin dugu gaizki eta ongi, eta bereizketarik gabe, herri bat garen aldetik, motibazioarekin eta zentzu integralean bideratu behar da.

Eta sorkuntza defendatu zuen horretarako Monasteriok.

Euskaldunak konturatu beharko ginategi, nahiz eta txikiak izan, inorena egiten badugu, jatorrizko kanta, testu edo emanaldi baten kopia baino hobea izango dela gurea. Eta handiarena kopiatzen badugu, galtzaile aterako garela, eta gurea sortu behar dugula.

Asmatu egin behar eredu, eta asmatu egin behar ereduarekin ere. Areago: eredu hori nola sortu erabaki beharra ere

badagoelako, baina merezi du Olatz Osa Elkar argitaletxeko zuzendariak Durangon aipatutako urgentzia gogoratzea. Argi baitago eredu noren artean den hitzartzekoa, eta argi baitago eredu horrek gai izan beharko duela epe luzera begiratzeko. Jauzi horretarako gogoia igarri zen 'Gogoetaren plazako' jardunaldietan, behintzat. Hor Osaren hitzak: «Urratsak emateko aukera dago». Baina, ezinbestean nahasian joan ziren esperantza eta zailtasunaren kontzientzia ere haren hitzetan.

Eragile politikoen eta gizarte zibilaren herri ekimenaren arteko ituna premiazkoa da. Epe luzera begiratu ahal izateko, eta legealdien dinamikatik ateratzeko. Kurioso egin zait Mikel Irizarren artikulua irakurtzea gaur *Berria*-n. 'Estatu politika' zen izenburua. Gero pentsatu dut, gogoeta bera han eta hemen ari bada sortzen, urratsak emateko aukera dago.

Baina, horra Durangon igarritako erronka: jauzia emateko gogoia izatetik jauzia ematerako tarte nola konpondu izango da orain koska.

Oharrak

1. Andoni Egaña bertsolaria, Asisko Urmeneta marrazkilaria, Eider Rodriguez idazlea, Koldo Almandoz zinemagilea, Fermin Etxegoien kazetari eta idazlea, Olatz Osa Elkarreko kidea, Anjel Lertxundi idazlea, Izaro Ieregi artista eta Okela Sormen Lantegiko kidea, Xabier Monasterio Kafe Antzokiko kidea, Maialen Beloki Zinemaldiko zuzendari-tzako kidea, Dori Lopez Nafarroako Gobernuako Kultur Departamentuko Kultur Ekintza zuzendaria, Joxe Mari Agirretxe *Porrotx* pailazo eta eragilea, Itxaro Borda idazlea, Hedoi Etxarte idazlea, Joseba B. Lenoir musikaria, Miren Amuriza bertsolaria, Danele Sarriugarte idazlea, Jon Maya dantzaria, Ruper Ordorika musikaria, Asier Mendizabal artista, Aizpea Goenaga Etxepare Euskal Institututuko zuzendaria eta Harkaitz Cano idazlea.

«Euskaraz kreatzea hautatu dugunok ez gara anfitrioi gure plazan, eta ibiltzen gara, ibiltzen gaituzte, kuota bat betetzearren: euskararena, nafarrena, Iparraldekoa, emakumeena... Horri esker ere bizi gara»

ASISKO URMENETA

«Etorkizunari begiratuta eta bertsolaritzatik begiratuta, uste dut zabaltze prozesuek eman dutela berea, eta segur aski sakontze prozesuak helduko dira, bertsolarien eskutik batez ere eta bertsogintzatik abiatuta».

ANDONI EGAÑA

«1997ko Zinemaldiko Zabaltegin eman zituzten nire aurreneko film laburrak. Proiektatzen hasi zirenean albo-koak esan zuen: «¡Un cortometraje y además en euskara!». Kanpoan hori ez da gertatzen».

KOLDO ALMANDOZ

«Ahozko kultura izatetik ez ote gara pasa ispiluaren beste aldera? Ahozkoa ez den kulturaren nerbio falta da kezketako bat orain».

FERMIN ETXEGOIEN

«Euskal kultura masaren erabat aldekoa naiz. Adibidez, Ken 7 gabe ez dago Mursegorik. Telebistan *Gu ta guturrak* saioa egotea inportantea da. Masa kulturak existitu behar du, bestela ez dugu lortuko besteetara iristea».

EIDER RODRIGUEZ

«Nik sinesten dut kulturatik alda litekeela herri bat, alda daitekeela mundua. Uzten badigute, noski. Baina kultura lehentasuna eta estrategikoa dela sinistea falta da. Bultzada orokor horretan sumatzen dut gabezia».

JOXE MARI AGIRRETXE, PORROTX

«Uste genuen behar genuela gure mundu erreferentziala euskararen inguruan kokatu. Baina, denborarekin ohartu gara hiru mintzaira ditugula elkarren osagai, eta inportantea dela ere irakurtzea eta mintzatztea erdaraz».

ITXARO BORDA

«Nik nahiko nuke euskal herritar guztiek, hemen jaio eta kanpotik etorritakoek, bere sentituko duten euskal kultura bat izatea. Nire inguruko askok ez baitu berekotzat hartzen».

MIREN AMURIZA

«Euskal Herrian musikarientzat transmisio gune inportanteenetakoak izan dira gaztetxeak. Edozein hasiberri gaztetxeen zirkuitu horretan sartzen ahal da arazorik gabe, eta horri esker sartzen zara bagoi horretan».

JOSEBA B. LENOIR

«Ezin dugu beste belaunaldi bat galdu punk-rocka egiten, edo ska-punka. Zergatik? Horrek badituelako tasun batzuk jada ez dutenak gehiagorako ematen. Hori izan zen 80ko hamarkadan».

HEDO I ETXARTE

«Nik nahiko nuke ez hain menpeko den kultura bat, eta zehaztearren, ez hain kultura espainolaren menpeko kultura bat. Eta gizartetik datorren aldaketa bat kulturari on egingo liokeena»

DANELE SARRIUGARTE

«Talentu handia dabil eta uste dut arazoa dela eskaintza handiagoa dela eskaria baino, ez bakarrik numerotan, baita kalitatez ere. Ez dugu suerte handirik izan kultura alorrean herri honetan, baina aldatuko da»

RUPER ORDORIKA

«Tradizioa klixe moduan jasotzen dugu. Momentu puntualetan geratzen gara, oso azaleko elementu batzuk jasota eta hortik bakarrik edanda. Ez zaio benetan duen garrantzia ematen, hor ikusten dut arriskua»

JON MAYA

«Prestigioa beti balio duenarekiko problema bat bada, aztertu beharra dago nork ezartzen duen balio hori, eta zer puntutaraino daukan posizio bat sozialki. Nik uste dut hori dela hemen problemarik handiena»

ASIER MENDIZABAL

«Gure gizarteak badauka kritika *matxakoi* bat ez duena askotan garatzen uzten. Autokritika gehiegi izan dugu, eta oraindik badaukagu. Hor ere ondo kudeatu behar da nola bideratu ikusteko»

AIZPEA GOENAGA

«Kontua da prestigioa ematen duten horiek ez ote diren oso zurrinak, edo ez ote dituzten estruktura edo parametro atzerakoiak erabiltzen. Kanona ezartzen dutenen mekanismoak ankilosatuta daude»

HARKAITZ CANO

«Helburu ekonomikoak ere behar dira kulturaren zerbitzurako. Askotan egiten ditugu errentagarriak ez diren baina kulturalki balioa duten proiektuak. Baina alboan behar ditugu bideragarriak direnak, horiek bultzatzeko»

OLATZ OSA

«Merkatua da liburua idatzi eta saltzea, eta merkatu baten dinamikan sartuta nago argitaratzen dudan momentutik. Baina, ahalegintzen naiz logika horretan ez sartzen»

ANJEL LERTXUNDI

«A kategoriako zinema jaialdietan ez dute euskal kulturaren egoeran dagoen kulturarik edo antzekorik. Eta gure akatsetatik ikasiz joan behar izan dugu, euskal zinemagintzari nola lagundu ikasteko»

MAIALEN BELOKI

«Inoiz baino belaunaldi formatuagoak ditugu, langabezian daudenak, eta ez gara gai izan hemen geratu direnei lan duin bat emateko euskaraz. Sinistu digute, dena euskara hutsean egin diegu, baina iruzur egin diegu»

XABIER MONASTERIO

«Administrazioak arriskua maiz hartzen du. Diru laguntzak eskaintzen ditugu proiektuetarako, folio batzuetan idatzitako zerbaiti. Orduan, fedez jokatzuz, sinistu behar dugu benetan gauzatuko dela»

DORI JURIO

«Egiletzari emandako laguntzetan, administrazioak paratzen ditu irizpideak, eta ez dago ikerketarik. Elkarteen proiektuek irizpide horien puzzlean sartu behar dute»

IZARO IEREGI